

גליון תקנו • ערש"ק פרשת וארא

• שנת העשרים •

לקראת שבוע

עיונים וביאורים בפרשת השבוע

המכה שערבבה את המצרים

המכה שבאה כעונש על קדירות וכפירה

בענין "גמירי משמיא משקל לא שקלי"

בין אמונת יהודי לאמונת גוי

אור
החסידות

לעילוי נשמת
הרה"ג הרה"ח והרה"ת
אברהם דוב

בן ר' יהושע ע"ה
העכט

נשיא איגוד הרבנים ד'אמריקא
נלב"ע אור לכ"ד טבת ה'תשע"ג

ולעילוי נשמת זוגתו
הרבנית ליבא

בת הרה"ח מוה"ד ברוך שו"ב ע"ה
נלב"ע ביום כ"א טבת ה'תשס"ד

תנצב"ה

קובץ זה יוצא לאור לעילוי נשמת
ה"ה הרב החסיד ר' מאיר ב"ר שמחה יצחק ע"ה זאיאנץ
ס. פאלו ברזיל

ולזכות בניו הני לומדי ותמכי אורייתא, רודפי צדקה וחסד,
ראשונים לכל דבר שבקדושה ה"ה האחים החשובים
הרב החסיד ר' ישראל אפרים מנשה והרב החסיד ר' יוסף משה
וכל בני משפחתם שיחיו

יהי רצון שיתברכו בכל מי"ל דמיטב מנפש ועד בשר,
ובהצלחה רבה ומופלגה בכל אשר יפנו, תמיד כל הימים

לעילוי נשמת
הרה"ת מנחם מענדל ע"ה
בן הרה"ת אלחנן דובער הי"ד מאראזאוו
גלב"ע ביום ר"ח שבט ה'תשע"ח
תנצב"ה
+
נדפס ע"י בני משפחתו שיחיו

לזכות הנערה מנוחה רחל תחי'
בת הרה"ת שרגא פייוול חוגתו מרת דבורה לאה שיחיו מאן
לדגל הגיעה לגיל שתים עשרה שנה
היא עונת בת מצוה
בשעטו"מ ביום כ"ג טבת ה'תשפ"ה
+
יה"ד שתקבל על עצמה עול מלכות שמים
ועול מצוות בלבב שלם, ותצליח בקיום המצוות
מתוך יראת שמים טהורה לנח"ד הור"י וכל משפחתה שיחיו

לזכות
בתו גיטא רבקה תחי'
לדגל הגיעה לעונת בת מצוה בשעטו"מ
בשעטו"מ ביום כ"ג טבת ה'תשפ"ה
יה"ד שתגרום נחת רוח לכ"ק אדמו"ר תמיד כל הימים
+
נדפס ע"י
הרה"ת יהודה חוגתו מרת חנה שיחיו שמוטקין

לזכות
הת' מנחם מענדל שי'
לדגל הכנסו לעול המצוות בשעטו"מ
ביום כ"ה טבת ה'תשפ"ה

יה"ד שיגדל להיות חסיד, ירא שמים ולמדן
לנח"ד הור"י וכל משפחתו שיחיו
+
נדפס ע"י הור"י
הרה"ת יעקב צבי חוגתו מרת חוה אסתר שיחיו גיטלר

בין אמונת יהודי לאמונת גוי

מאמין וזורע

איתא בירושלמי (הובא בתוד"ה אמונת - שבת לא, א. וראה "רשימות" חוברת סח ע' 7 ואילך. ושי"ט) "שמאמין בחי העולמים וזורע" (הוא "זורע" לפי "שמאמין" וסומך על הקב"ה שתהי' הצמיחה).

ולכאורה אינו מובן: היכן מתבטאת כאן האמונה? אפילו כופרים, להבדיל, שאינם מאמינים בהקב"ה, גם זורעים, כיון שמטבע הדברים שע"י זריעה באה צמיחה?

והביאור בזה - שהיא הנותנת - שהחידוש באמונה של יהודי הוא שישנה גם בנוגע לדבר טבעי:

"אמונה" ביחס לענין של נס, שרואים נס גלוי ומאמינים - יש גם אצל גוי, להבדיל, כפי שמצינו בנוגע ליציאת מצרים, שבתחילה אמר פרעה "לא ידעתי את ה'" (שמות ה, ב), אך בראותו אותות ומופתים הודה והכריז "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" (פרשתנו ט, כז);

הצמיחה נעשית ע"י אמונה וביטחון

החידוש באמונה של יהודי הוא, איפוא, שאפילו כשמדובר אודות זריעה - דבר כזה שהאדם עצמו רואה במוחש שאינו קשור, לכאורה, עם אמונה ובטחון בהקב"ה, בראותו שגם אצל אחרים שאין להם שום "עסק" עם הקב"ה, כמו השכן הגוי, ישנו ענין הזריעה והצמיחה - יודע הוא, שבתור יהודי, שונה הוא מכל העולם, שכן, גם יחיד מישאל (כמו כלל ישראל) אינו נתון תחת חוקי הטבע, ולכן יודע

הוא, שאפילו כאשר ישנו ענין הצמיחה בכל העולם מצד חוקי הטבע, הרי אצלו, נעשה ענין הצמיחה רק על ידי אמונתו ובטחונו בהקב"ה.

יהודי שזורע את שדהו מידי שנה בשנה, הנה בבואו לזרוע את שדהו מחדש, ליקח זרעים ו"לזרוק אותם" באדמה - אינו עושה זאת בגלל "חוקי הטבע", אלא אך ורק בגלל "שמאמין בחי העולמים" שישלח את ברכתו שתהי' הצמיחה.

וכיון שכן, הרי, קודם ש"זורק" את הזרעים באדמה, צריך להבטיח שהיחס שלו עם הקב"ה יהי' כדבעי... כולל גם בנוגע להזריעה עצמה - לקבל על עצמו שישמור את כל עניני התורה הקשורים עם "סידורא דפת" (שבת עד, ב), חרישה וזריעה קצירה וכו'.

הדרך להצלחה בלימוד

כשם שהדברים אמורים אצל בעלי עסק בנוגע לענינים גשמיים - כך הוא גם אצל יושבי אוהל בנוגע לעבודה הרוחנית:

ההצלחה האמיתית בתורה אינה נעשית על ידי כשרונות טובים וכיוצא בזה, אלא על ידי סייעתא דשמיא, שבאה על ידי יראת שמים, שכן, היראה גורמת שהלימוד יהי' בעמל ויגיעה אמיתית, שאזי נעשה "ומצאת" (מגילה ו, ריש ע"ב), הרבה יותר מבערך היגיעה, בדרך מציאה.

ואם חסר העיקר - לא יועילו הכשרונות והיגיעה, כיון שזהו חכמתו של הקב"ה. ולאידך גיסא, כאשר ישנו העיקר - יתן לו הקב"ה הצלחה שלמעלה מהטבע.

(תורת מנחם חיים ע' 171 ואילך)

פתיחה

בעזה"ת.

הננו מתכבדים להגיש לפניכם את הקונטרס 'לקראת שבת' (גליון תתקנו) היו"ל לפרשת וארא, ובו אוצר בלום בעניני הפרשה מתוך רבבות חידושים וביאורים שבתורת כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש וצוק"ה נבג"מ זי"ע.

◇ ◇ ◇

המדור "מקרא אני דורש" עוסק במדרש תנחומא המבאר את סדר המכות שהוא כסדר פעולת מלך שמרדה עליו מדינה, ויבואר מדוע רש"י מביא דברים אלו רק לגבי מכת ערוב, ומדוע הדגישה התורה את ענין הערבוביא ולא את היוק החיות עצמו.

במדור "יינה ש" תורה" מבוואר יסוד כפירת מצרים, וכיצד התבטא הדבר במה שאין יורד בה גשם ואינה צריכה לחרישה, וכיצד פעלה מכת ברד שבירה בקליפה חמורה זו עד שהודה פרעה ברשעתו ובצדקת ה'. וכן יבואר בעניין אש וקרח שכבודו שהכו את קיפאון ורתית המצריים.

במדור "חידושי סוגיות" יפלפל בשני הפירושים באופן עצירת מכת ברד אי הטיפות שהיו באויר נעצרו במקומם או שנתבטלו טיפות אלו ממצאותם לגמרי, ויתלה חקירה זו בהא דלא עבד קוב"ה ניסא למגנא, ובמילא תלוי הדבר באם זה שהטיפות היו בשמים לזמן רב הוא נס גדול יותר או שביטול מציאות הטיפות הוא נס גדול, ויתלה חקירה זו גופא בחקירה בהא ד"גמירי משמיא משקל לא שקלי" אם הוא כדין דאורייתא או דהוי כדין דרבנן.

בברכת שבתא טבא
מכון אור החפירות

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים כאופן שהופיעו במקורם, אלא עובדו מחדש ונערכו ע"י חברי המערכת, ולפעמים הושמט ריבוי השקו"ט והמקורות שהופיעו במקורם, ויש להיפך, אשר במקור הדברים מופיעים בקיצור וכאן הורחבו ונתבארו ע"פ המבואר במקומות אחרים בתורת רבינו. ופשוט שמעומק המושג וקוצר דעת העורכים יתכן שימצאו טעויות וכיו"ב, והם על אחריות המערכת בלבד, ושגאות מי יבין.

ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנשמנו בתוכן הענינים), וימצא טוב, ויוכל לעמוד בעצמו על אמיתת הדברים.

תוכן ענינים

מקרא אני דורש ב
עיקר מכת ערוב - ערוב

מדוע הביא רש"י טעם מכות דם וצפרדע במכת ערוב? / מדוע הביא הקב"ה מכת ערוב אם לא רצה להרוג את המצריים? / ביאור דברי רש"י במכת ערוב - שמכת ערוב באה בעיקר להבהיל את המצריים, ולזה ה' עיקר המכה שהחיות באו בערבוביא

(ע"פ לקושי שיחת ח"א עמ' 84 ואילך)

פנינים עיונים וביאורים קצרים

אך שייך להשוות את אהרן למשה? (ע"פ לקושי שיחת חס"י עמ' 61 ואילך)

מדוע "שרט לו שריטה בכותל"? (ע"פ לקושי שיחת ח"א עמ' 41 ואילך)

יינה של תורה עונש על קריאות וכפירה
"ברד" - עונש על קריאות וכפירה

מדוע הודה פרעה בצדקת השי"ת רק במכת ברד? / לשם מה נעשה הנס המיוחד של "אש מתלקחת בתוך הברד"? / מה מבטאת אי ירידת הגשמים במצרים? / ומהיכן נובעת הקריאות לוולת? מהות קליפת מצרים, וביטוי בסדר גידול התבואה במצרים

(ע"פ רשמת "וארא תש"כ" - רשימת חוכת כז)

פנינים דרוש ואגדה
האם תמיד "המתחיל במצוה אמרים לו גמור"?

(ע"פ לקושי שיחת חס"י עמ' 84 ואילך)

"דם" ו"צפרדע" בעבודת האדם (ע"פ לקושי שיחת ח"א עמ' 118)

חידושי סוגיות
בענין "גמירי משמיא משקל לא שקלי"

יתלה ב' פירושים ברש"י פרשתנו לענין אופן עצירת הברד - בחקירת האחרונים לענין כללים שנוכרו בלשון "גמירי", אם הוא הלכה למשה מסיני והוי כדאורייתא או שהוא בקבלה מרביתנו והוי כדרכנן

(ע"פ לקושי שיחת ח"י עמ' 46 ואילך)

תורת חיים
האבות - מחנכי דור העתיד

דרכי החסידות
הדאגה והעצבות ממילי דשמיא - מידה רעה

שיחות קודש
בין אמונת יהודי לאמונת גוי

צוות העריכה וההגהה:

הרב לוי יצחק ברוק, הרב משה גורארי, הרב מאיר יעקב וילברשטרום, הרב צבי הירש זלמנוב, הרב שלום חריטוב, הרב מנחם טייטלבוים, הרב אברהם מן, הרב מנחם מענדל רייצס, הרב אליהו שוויכה

מכון 'אור החסידות', סניף ארץ הקודש ת.ד. 2033 כפר חב"ד,
Or Hachasidus - Head Office, 1469 President st. • 6084000
#BSMT, Brooklyn, NY 11213 - United States (718) 534 8673

להערות והארות:

טל' מערכת: 03-3745979 orhachasidut@gmail.com

עיקר מכת ערוב – ערבוב

מדוע הביא רש"י טעם מכוח דם וצפרדע במכת ערוב? / מדוע הביא הקב"ה מכת ערוב אם לא רצה להרוג את המצריים? / ביאור דברי רש"י במכת ערוב – שמכת ערוב באה בעיקר להבהיל את המצריים, ולזה הי' עיקר המכה שהחיות באו בערבוביא

לאחר שבאו על מצרים שלוש המכות הראשונות – דם, צפרדע וכנים – באים דברי ההתראה על המכה הרביעית, מכת ערוב: "כי אם אינך משלח את עמי, הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערוב וגו'" (פרשתנו ח, יז). ובפירושו רש"י:

"משליח בך – מנהג בך... את הערוב – כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערוביא והיו משחיתים בהם, ויש טעם בדבר באגדה, בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו: בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם, כסדר מלכות כשצרה על עיר – בתחלה מקלקל מעיינותי, ואחר כך תוקעין עליהם ומרעין בשופרות ליראם ולבהילם, וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו', כדאיתא במדרש רבי תנחומא".

והנה, רש"י הביא כאן רק חלק קטן מהמבואר במדרש תנחומא; וז"ל התנחומא (בא י, כב):

"מלך בשר ודם, כשמדינה מורדת עליו משלח עליו לגיונות ומקיפים אותה. בתחילה סוכר אמת המים שלהם; חזרו – מוטב, ואם לא – מביא עליהם קלאנים (בעלי קול). חזרו – מוטב, ואם לא – יורה בהם חצים. חזרו – מוטב, ואם לא – מביא עליהם ברבריים (אנשי עם לועז). חזרו – מוטב, ואם לא – מביא עליהם דורמוסיות (דבר כבד מאוד). חזרו – מוטב, ואם לא – מביא זורק בהם נפט. חזרו – מוטב, ואם לא – משליח עליהן אבני בַּיִסְטְרָאוֹת. חזרו – מוטב, ואם לא – מגרה בהן אוֹכְלוֹסִין הרבה. חזרו – יפה, ואם לא – אוסר אותן בבית האפורין. חזרו – יפה. ואם לא – הורג גדולים שבהם.

כך הקב"ה בא על מצרים:

... בתחלה סוכר אמת המים שלהם... לא חזרו – הביא עליהם קלאנים (בעלי קול), אלו צפרדעים. רבי יוסי בר חנינא אמר: קרקורן הי' קשה להם מהשחתתם. לא חזרו – ירה עליהם חצים, אלו הכנים... לא חזרו – הביא עליהם ברבריים, זה ערוב... לא חזרו – הביא עליהם דורמוסיות, זה הדבר, והרג את מקניהם. לא חזרו – הביא עליהם נפט, זה השחין... לא חזרו –

לקראת שבת

וזהו כל כוונתו של היצה"ר להטריד את האדם ולבלבלו מלהתעסק בענינים טובים, וכאשר רואה אשר אי אפשר לו רק באופן כזה של ענין של יראת שמים, הנה מתלבש בלבוש זה בכדי להפיק זממו הרע, דמהאי טעמא נקרא אומן, אשר ענין פתוייו והסתותיו עושה באומנות כזו אשר בעת שהוא מוכיח ומייסר על איזה דבר שהוא לא טוב או רע, אי אפשר להכיר פרצופו האמיתי אשר זהו היצה"ר.

לכן גזרו אבותנו רבותנו הקדושים זי"ע אומר, אשר הדאגה והעצבות גם ממילי דשמיא היא מדה רעה ואסורה באיסור גמור ומוחלט ודנהו בדין ארבע מיתות, לגרשה מנחלת חסידים ולעקר אחרי' אשר לא תשאר ממנה גם ריח דריח רע המביא הפסד רב.

מרירות במידה הנכונה

אבותנו רבותנו הקדושים זי"ע באהבתם הגדולה לכל ישראל בכלל ולעדת החסידים בפרט, אשר על הדרכתם וחינוכם מסרו נפשם הקדושה להיות כי כל אחד ואחד הי' להם ככבת עינם ממש, הרי כל פרט בטבעי בני אדם גם היותר קל הי' להם כקורת בית הבד להתענין בו לטהרו ולזככו מכל סיג ופסולת וליפותו ביופי אחר יופי במעלת טבעי בני אדם עפ"י התורה והמצוה.

והנה בענין הדאגה ממילי דשמיא הנה מצינו בזה תורה שלמה ומסודרה באופן הנהגת מרירות מזמן לזמן בזמנים מיוחדים הקבועים והמסוגלים לזה.

אז גם אז הנה גדלה האזהרה וההוראה מאבותנו רבותנו הקדושים זי"ע המזהירים לקצר בזה, אשר מכל זה מובן גודל ההיזק אשר סם מרפא זה יכול להביא, כדוגמת סם מרפא חזק מאד אשר כמה טפות ממנו הוא מרפא, ואם יוסיפו איזה טפות הוא מסוכן, וכן הוא בענין המרירות אשר רק כשהוא במדה ובמשקל הוא מרפא.

וידוע דמרירות גורם שמחה, דאחר אשר התמרמר בנפשו על אותו הענין שנזכר בו והתחרט עליו בחרטה גמורה הוא שש ושמש ומוסיף אומץ בעבודתו, ועשה טוב, אשר בזה הנה לא זו [בלבד] שמתכפר לו עונו אשר חטא ואשם אלא ה' אור לו באור תורה ומצוה.

ועתה הנה ישים אל לבו להתבונן הדק היטיב בכל האמור בזה, ויתבונן בגודל זכות לימוד התורה ברבים שזה בכלל מזכי הרבים, ובגודל ענין החזקת עובדי ה' ולומדי תורה אשר אין לו שיעור כלל בגובה רום מעלתם ויתבונן גודל ההיזק בהעדר העובדות הנ"ל ע"י הפרעת העצבות הבאה מטעם היצה"ר, ויגביר דעתו וכח בינתו להיות המוח שליט על הלב, ויגרש את עצבותו ויתנהג בסדר נכון באכילה ושתי' ושינה, ואם דרוש יקח הסמי מרפא אשר נותנים לו הרופאים, ולכל לראש יהי' בשמחה וטוב לבב וישוב לאיתנו בחיזוק כחותיו אשר השי"ת יחזקהו ביתר שאת ועזו ושוב ישוב לצבא עבודתו בהרבעת תורה ברבים והחזקת עובדי ה' ולומדי תורה, ויראה רוב נחת בכני ביתו יחיו.

(אגרות קודש ח"ד עמ' שנו ואילך)

הנודע מודפס
לעילוי נשמת
הרה"ח ר' שלמה
בן ר' יעקב ע"ה
יאנג
נפ' כ"ז תשרי ה'תשפ"א
תנצ"ח

לקראת שבת

השליך עליהם אבני בליסטראות, זה הברד. לא חזרו - גירה בהן אוכלוסין הרבה, זה ארבה.
לא חזרו - חבשן בבית האסורים, זה חושך.. לא חזרו - הרג גדולים שבהם, שנאמר: וה' הכה
כף בכור".

ב. והנה, במפרשי רש"י תמהו: מדוע דוקא בפסוק זה מפרש רש"י שיש "טעם בדבר
באגדה, בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו"?

כלומר: אם אכן נדרש טעם - לפי "פשוטו של מקרא" - בכל מכה ומכה למה הביאה
הקב"ה, הרי מן הצורך ה' לפרש הטעם מיד בתחילת סדר המכות, למה הובאו ולמה בסדר
זה; מה טעם איפוא המתין רש"י עד למכה הרביעית, מכת ערוב, ורק אז הביא את דברי
התנחומא?

יש שפירשו (גור ארי'. הואיל משה), כי במכות הקודמות - דם, צפרדע וכנים - אין קושי
מיוחד, משום שהם דברים השכיחים ומצויים (מים ועפר), ומובן הטעם שהקב"ה השתמש
בהם כדי להביא מכה על מצרים:

"על דם ועל צפרדע לא קשיא למה הביאם עליהם, משום דבהוה הביא עליהם המכות, לפי
שהמים קרובים למצרים ועמהם תמיד, וכן הצפרדעים שביאור כי היאור הוא אצלם, וכן עפר
הארץ (שממנו באו הכנים)";

אולם כשהגיע למכת ערוב - שבה באו חיות רעות מרחוק - אז הוקשה לרש"י, "שהם בלתי
שכיחים ורגילים, שאינם דרים עם בני אדם!" ולכן הוצרך לתת טעם מיוחד.

ובמשכיל לדוד ביאר הקושי המיוחד שבמכת ערוב באופן אחר, שדוקא בה ה' ענין של
פגיעה בחיי המצריים (משא"כ המכות שלפנ"ז שהיו רק צער הגוף), וז"ל:

"קשה לו בטעם המכה, שאינה דומה למכות הראשונות - דבהנהו לא ה' נטילת נשמה.
שהרי, במכת דם לא שייכא מיתה, שהי' אפשר להם לשתות ולא למות בצמא שכשקונים
מישראל היו שותים מים כמ"ש רז"ל, ומכת צפרדעים אינה מכת מות רק צער דגופא.. וגם
מכת הכנים צער דגופא לחוד היא. וזו היתה כוונת השי"ת, שלא להרגם אלא לצערם, למען
יכירו את גבורתו יתברך שמו ולמען רבות מופתיו;

אם כן, מכה זו שהביא עליהם ערוב.. למה הביא עליהם חיות רעות, אריות ונחשים
הממיתין, והלא לא ה' רצונו יתברך להרגם! ולכך הוצרך רבינו לסיים בה: 'ויש טעם בדברי
אגדה בכל מכה ומכה וכו'".

אולם אין הדברים מחוורים בפשט דברי רש"י - כי "עיקר חסר מן הספר":

לפי פירושים אלו הרי כוונתו של רש"י בהבאת המדרש היא לבאר בעיקר את טעמה של
מכת ערוב, שיש בה קושי מיוחד;

אולם בפועל, רש"י בכלל אינו מפרש את הטעם למכת ערוב (אלא שמציין שנמצא
בתנחומא), והוא מעתיק רק את הטעמים של מכת דם וצפרדע!

הדאגה והעצבות ממילי דשמיא - מידה רעה

לפעמים בא הנה"ב עטוף בטלית שאינו שלו, בדמותו של היצר טוב, מזכיר את
האדם עניניו מוכיחו ומייסרו, ומייעצו ללמוד בספרי מוסר ומאיים עליו, וכל כוונתו
להשפיל את האדם ולהטרידו מעבודתו בהענינים אשר האדם עושה

לגרש את העצבות מנחלת חסידים ולעקר אחרי'

תודה לא-ל אשר הנתוח עלה יפה ונתרפא והשי"ת יחזק את בריאותו ויארץ ימיו ושנותיו
בטוב ובנעימים שיוכל לשקוד בעבודתו הפורי' בלימוד ברכים והתעסקותו בעניני דרכי
החסידים והחזקת הישיבות אשר הוא זכות גדול.

ועתה הנה שמוע שמעתי אשר הוא דואג ועצב ומפני זה אינו מביט על בריאותו והנהגתו
באכילה ושת' ושינה. כמובן אשר זה מפריע גם עבודתו בהרצת תורה והחזקת עוסקי בעבודה
ולומדי תורה.

והנה נודע לכל לומדי תורת החסידות כי כללית ענין הדאגה והעצבות גם ממילי דשמיא
היא מדה רעה אשר לא לבד שצריכים להתרחק ממנה כי אם צריכים לעקרה משרשה ומקורה
להיותה אסקופה נדרסת לכל מיני רע.

רז"ל אמרו כך הוא אומנתו של היצר הרע, הנפש הבהמית שבאדם הוא אומן גדול, ואומנתו
הוא אשר בא לכל אדם ואדם באופנים שונים, לקטנים אמצעים וגדולים לכל אחד ואחד לפי
ערכו.

לפעמים בא הנפש הבהמית עטוף בטלית שאינו שלו, בדמותו של היצר טוב, מזכיר את
האדם עניניו מוכיחו ומייסרו, ומייעצו ללמוד בספרי מוסר ומאיים עליו, וכל כוונתו להשפיל
את האדם ולהטרידו מעבודתו בהענינים אשר האדם עושה.

העזרת חיים

מכתבי עצת והדרכה בעבודת השי"ת בחיי היום יום

האבות – מחנכי דור העתיד

וארא אל האבות (ריש פרישתנו. רש"י)

האבות – סגנון יחודי ונקודה משותפת

...רש"י בתחילת הפרשה אומר: וארא – "אל האבות", ולכאורה משפט זה מיותר, מכיון שנאמר במפורש בפסוק: אל אברהם, אל יצחק ואל יעקב. אלא שבהדגשה "אל האבות" ישנה הוראה (הנוגעת לענייננו):

כל אחד מהאבות מייצג סגנון יחודי בדרכו בעבודת ה', שעברה בירושה מאברהם ליצחק ומיצחק ליעקב. בנוסף לזה ישנה נקודה משותפת של האבות בתור אבות, שכל הנ"ל עבר בירושה לכל בני ישראל ולכל יהודי, אלא שיש להביא זאת בגלוי מן הכח אל הפועל – שזהו הענין של חינוך.

וגם בזה מודגשת נקודה פנימית של האבות – הורים – בכלל, שאין דבר שהורים לא ימנעו מלעשותו עבור ילדיהם, ובפרט בנוגע לחינוכם, שבזה תלוי כל העתיד של דרך החיים בה ילכו הילדים.

(הרעם מכתב הנרפס בלקיטי שידות חס"י עמ' 495-6)

הקדשת זמן להשפעה על בני הבית

בהזדמנות זו הנני לעוררו, שאין ניכר מכל מכתביו שיקדיש מזמנו וכוחותיו להשפעה בבית עצמו, היינו על זוגתו וילדיהם שיחיו, ובדרכי נועם ובעניינים של קירוב.

וכותב הנני בדיוק הלשון שיקדיש, כי זהו ענין של קדושה, כיון שנוגע לקיום עם קדוש. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו ושננתם לבניך,

וכמבואר גם בהלכות תלמוד תורה. ובפרט שמפורסמת שיחת כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע שהתחלתה – שכמו שמחוייבים בהנחת תפילין בכל יום כן מחוייבים להקדיש מזמנו להשפעה על האשה ועל הבנים כו' וכו'. . וסוף-סוף זהו גם כן על חשבון עצמו.

והשי"ת יצליחו לשמש דוגמא חי' בענין זה גם לחבריו וידידיו.

ומובן שאין להיות מיצר על הזמן הדרוש לפעולות אלו, כי, כנ"ל, עי"ז מקדישים את הזמן וקדושה ומצוה גוררות קדושה ומצוה.

(אנחות קודש ח"ב עמ' ק)

העבודה בקודש בחינוך הבנים

הנה כל השתדלות ואפילו יגיעה בחינוך דור הצעיר כדאיות הן, כיון ששינוי לטובה אפילו קטן בשעת מעשה בתלמיד-ה אפשר שישנה ובעניינים עיקרים כל משך ימי חייו, וכנראה גם בעיני בשר.

ובטחוני שהביאו בפועל את האפשרויות לסדר גם ענייניהם בביתם, ובפרט בהנוגע לילדיהם שיחיו, באופן שלא תהי' סתירה בין עבודתה בקדש בחינוך תלמידי בית הספר – לעבודתה בקדש בחינוך בניהם הם, כי הרי מצוה מסייעת למצוה ולא ח"ו להיפך.

ובודאי במדתו של הקב"ה שהיא מדה כנגד מדה אלא שכמה פעמים ככה – תתוסף ברכתו והצלחתו בילדיהם הם, שיהיו נאמנים לד' לתורתו ומצותיו, והיא ובעלה הרב שי' יקבלו מהם רוב נחת אמיתי, שהוא נחת חסידות, מתוך הרחבת הדעת ובריאות הנכונה.

(אנחות קודש ח"ב עמ' רבז)

ג. ולחומר הענין נ"ל בזה באופן מחודש, שעיקר כוונת רש"י בהביאו את דברי התנחומא היא (לא להטעם שבתנחומא על מכת ערוב, שרש"י לא העתיקו כלל, אלא) להטעם שמביא התנחומא על מכת צפרדע; וזהו שהעתיק רש"י מדברי התנחומא על מכת דם וצפרדע ותו לא – כי זה מה שנוגע לפירושו (וראה גם באר בשדה שפירש כעין זה).

והיינו, שכדי ליישב קושיא בענין מכת ערוב – מפתיע רש"י בדברי התנחומא שנאמר במקורן בנוגע למכת צפרדע.

ביאור הענין (בהבא לקמן – ראה גם משנ"ת במדור זה בשנת תשע"ד):

מלשון הכתוב "הנני משליח בך . . את הערוב" – ולא אמר בפירוש שיבואו חיות רעות שישחיתו כו' – מובן שעיקר החידוש וההדגשה כאן היא (לא עצם זה שיבואו חיות רעות, אלא) זה שהחיות יבואו בערבוביא.

ולכאורה קשה: מהי חשיבות הדבר שבאו החיות בערבוביא דוקא, עד שזהו עיקר החידוש במכה זו?

כדי ליישב זה, ממשיך רש"י ומביא את לשון המדרש – "בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם . . תוקעין עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם וכן הצפרדעים מקרקרים והומים":

מכיון שאחד מטכסיסי מלחמה הוא לעשות פעולות ליירא ולהבהיל את האויב (שלכן הביא הקב"ה את הצפרדעים על מצרים מכיון שהם "מקרקרים והומים"), הרי עד"ז בנדו"ד, הביא הקב"ה את החיות בערבוביא כדי "ליראם ולבהלם", כי כאשר החיות באות באופן שכל מין לעצמו אין הבהלה גדולה כ"כ, אבל כשבאים הרבה חיות מהרבה מינים ובערבוביא – אז הבהלה והיראה גדולות ביותר, וזו היתה הכוונה כאן – להבהיל וליירא את מצרים.

[ויומתק לפ"ז ההמשך ללשון רש"י בתחילת הדיבור – "כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם"; ועל זה הוא שממשיך רש"י: "ויש טעם בדבר באגדה", כלומר: ה"אגדה" מוסיפה טעם באותו דבר שנזכר קודם – והוא ה"ערבוביא"].

ד. ומה שמוסיף רש"י לציין להמשך דברי התנחומא – "(וכן הצפרדעים מקרקרים והומים) וכו' כדאיתא בתנחומא" – יש לפרש כך:

לאחר מה שנתבאר, עדיין אין הענין חד וחלק לגמרי, כי: הן אמת שמה שהחיות באו בערבוביא הוא דבר שגרם לבהלה מיוחדת אצל המצריים, אבל סוף סוף למה מזכיר הכתוב במפורש רק פרט זה של "ערוב"? וכי עצם הדבר שבאו חיות רעות והשחיתו אינו נחשב?!

וליישב זה מסיים רש"י ומרמז להמשך דברי התנחומא בענין מכת צפרדע (נעתק לעיל ס"א), ששם איתא: "קרקרון הי' קשה להם מהשחתתם". כלומר: ה"רעש" שעשו הצפרדעים הטריד את המצריים יותר מאשר עצם הילוכם וכו' ;

שמזה מובן גם בנוגע לנדו"ד, מכת ערוב, שזהו עיקר גדול בהמכה עד מאוד, ואין להתפלא אם כל המכה נקראת בשם "ערוב" על שם פרט זה של "ערבוביא" שגרם ל"רעש" עצום ונורא.

ודו"ק בכ"ז.

מדוע "שרט לו שריטה בכותל"?

הנני ממסיר קצת מחור כרד כבד מאד כעת מחד - כעת הזאת למחר, שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד (פ, יח. רש"י)

לכאורה צ"ע (ראה גם משכיל לדוד), מנ"ל לרש"י ש"שרט לו שריטה בכותל" דוקא, דאף אם רצה להודיעו זמן התחלת המכה ("כעת הזאת למחר"), הרי ודאי היו גם אז מכשירים שונים לידע השעות, כמו "שעון מים" וכיו"ב.

ויש לומר הביאור הזה:

בדברי ההתראה למכת ברד נאמר "כי בפעם הזאת גו' תדע כי אין כמוני בכל הארץ" (שם יד), היינו שמכה זו (יותר מכל המכות הקודמות) באה כדי להוכיח באופן ברור את כוחו של הקב"ה. ולכן דוקא במכה זו נאמר זמן התחלת המכה בדיוק, כדי שפרעה יראה שלא זו בלבד שדברי ה' מתקיימים, אלא שהם מכוונים לאותו רגע ממש שבו קבע הקב"ה שתתחיל המכה, ואזי לא יוכל להיות אצלו שום ספק שאכן יד ה' עשתה זאת.

וזהו ההכרח לדברי רש"י "שרט לו שריטה בכותל", דכיון שקביעת הזמן היתה כדי להראות לפרעה שהקב"ה יכול לכוון את רגע התחלת המכה, הוצרך ליתן סימן מובהק שאי אפשר לטעות בו (ראה גם מלאכת הקודש ובאר יצחק על פרש"י כאן), כיון שאינו תלוי בידי אדם אלא בידי שמים, ולא לסמוך על מורי השעות שהיו בידי פרעה וחרטומיו, שיתכן שאינם מדויקים, או שהחרטומים יטעו בחשבונם וידמו שמשנה לא כיוון את הרגע (ע"ד פרש"י לקמן (בא יא, ד) גבי מכת בכורות "שלא יטעו אצטנניי פרעה כו").

איך שיך להשוות את אהרן למשה?

הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר לך ששקולין באחד (י, כו. רש"י)

צריך ביאור: איך יתכן להשוות משהו, ואפילו אהרן הכהן, למשה רבינו, מושיען של ישראל, שנאמרו בו מעלות גדולות ועצומות שלא נאמרו על שום ילוד אשה מלבדו (וראה צידה לדור, משכיל לדוד, רא"ס ס"פ מסעי)?

ויש לתרץ, שלכן שינה רש"י מלשון התוספתא (כריתות בסופה) והמדרש (ב"ר פ"א, טו, ועוד) "ששקולין זה כזה", וכתב "ששקולין כאחד":

"שקולין זה כזה" משמעותו שהם שווים זה לזה בדרגתם ובגדלותם וכיו"ב, ודבר זה אכן אי אפשר לאומרו על משה ואהרן.

משא"כ "שקולין כאחד" אין פירושו שהם שווים זה לזה, אלא ששניהם נחשבים כאחד. והכוונה בנדו"ד היא שמשה ואהרן "שקולין כאחד" מצד שותפותם באותה שליחות - להוציא את בני ישראל ממצרים.

וזהו הטעם ש"יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן", משום שהם "שקולים כאחד", היינו חלק משליחות אחת.

מן המסתבר ע"פ שב"ה האדם (וכמפורש גם בנוגע למכות מצרים דבהו עסקינן, ראה פרשתנו ח, טו. יח. ועוד), וא"כ מובן שכל שיהיה הדבר מושלל יותר בשכל כן יגדל הנס שבו נועיי' שו"ת הרשב"א סי' תיח, דיש מגדולי ישראל שסברו דיש הגבלה בניסים וא"א שיהיו דברים הנמנעים מכל הגיון, כי "יש לנמנעות טבע קיים בחיק הבורא" (אלא שהמסקנא לא כן, עיי"ש ובספר החקירה להצ"צ ח"ג פ"ה). וה"ה הכא, דהפלוגתא גבי "גמירי" דענינו נוגעת לידע עד כמה פשטות הדבר גדולה יותר, כלומר שאם הוא הלכה למשה מסיני הרי הנהגה זו פשוטה וידועה יותר מאשר אם היא גלוי דרבנן נוכעין הא דכתובות פד: "טעה בדבר משנה חוזר", דהלכה שבמשנה ידועה ופשוטה יותר לכל עד שטעות בה לא הוי כלל בגדר טעות המתקבלת, וע"ד החילוק בין "שקר" ל"שוא", אשר אין דבר נקרא "שוא" אלא אם הוא ההיפך ממה ש"גלוי וידוע (לכל הפחות) לשלשה בני אדם משאר העם", ואין די בכך שהדבר ידוע לכל "החכמים בעלי שכל ומדע", רמב"ם ספ"ה מהל' שבועות, ועיי' ברדב"ז שם].

רק בו, כנ"ל), והוא לפי שכאן באנו לחקירת השדי חמד הנ"ל, אי "גמירי" היינו הלכה למשה מסיני ורב כחו כדאורייתא, או דהוי רק בקבלה מחכמינו וכחו כדינא דרבנן. כי אם תמצי לומר ש"גמירי" אינו ענין הבא למשה מסיני, הרי שנטילת המטר לאחר שניתן - "משקל שקלי" - אינה מושללת כ"כ, בהיות הכלל "משקל לא שקלי" ענין של "גמירי" מדרבנן בלבד; ולפ"ז נמצא, שבנטילת המטר אין הנס מופלא כ"כ - גם מצד כללי התורה. וביחס לזה, הנס ד"לא הגיע" הוא פלא גדול יותר, וממילא הוא "ניסא למגנא". אמנם, הפי' הא' ס"ל דדברים שעליהם נאמר "גמירי" יש להם כח של הלכה דאורייתא, ולפ"ז בודאי הנס "לא הוצק" הוא פלא גדול יותר מהנס "לא הגיע", ולפיכך עדיף לפרש "לא הגיע".

אמנם, לכאור' יש לדחות, כי אימתי יש מקום לחלוקה בתוקף דבר שאמרו עליו "גמירי", במילי דהלכתא, אבל הכא הוא גילוי מילתא ובידור (של הנהגה), ולמאי נפק"מ מי גילה לנו שכן נוהגים למעלה, אם חז"ל או למשה מסיני, סוף כל סוף הדבר הוא בודאות בתוקף הכי מוחלט. אבל באמת אי"ז קושיא, כי מהות של נס הוא דבר ההפוך

ברד" - עונש ער קרירות ובפירה

מדוע הורה פרעה בצדקת השי"ת רק במכת ברד? / לשם מה נעשה הנס המיוחד של "אש מתלקחת בתוך הברד"? / מה מבטאת אי ירידת הגשמים במצרים? / ומהיכן נובעת הקרירות לזולת?
מהות קליפת מצרים, וביטוי בסדר גידול התבואה במצרים

המכה השביעית המסופרת בסוף פרשתנו, היא מכת "ברד". היזק הברד הי' בפשטות על ידי שהי' קשה וכבד, והי' מכה ושובר את כל אשר בשדה, כמובן מפשטות הכתובים: "וידבר הברד... את כל אשר בשדה... ואת כל עץ השדה שבר" (פרשתנו ט, כה. וראה שם, לא-לב).

והנה, דבר מופלא מצאנו בנוגע לברד זה, שלא הי' עשוי ממים בלבד, אלא גם "אש מתלקחת בתוך הברד" (שם, כד). היות האש בתוך הברד הוא פלא עצום, "נס בתוך נס", שהלא האש והמים הם הפכיים ואינם יכולים לשכון יחד, ובמצרים הי' נס היפך הטבע, ש"עשה הקב"ה שלום ביניהם והכו במצרים" (שמות רבה פ"ב, ד).

ויש לתמוה: מאחר והברד הי' מכה בכל אשר בשדה על ידי כובדו, מדוע הי' צורך עוד באש, ובפרט שלשם כך הי' צריך לעשות השי"ת "נס בתוך נס"? נובמדרש שם ביארו ש"לאחר שמכהו הברד לוקחו האש ושורפו", וזהו "מתלקחת": "מת" על ידי הברד, ואז "לקחת" - היא "נלקחת" על ידי האש. ועדיין תמוה, מהו הצורך הגדול בשריפה לאחר שכבר הוכה ו"מת", ועד שעשה השי"ת נס גדול כל כך עבור זה?

עוד יש לתמוה: בכמה מכות מצינו שנתרצה פרעה לפי שעה לשלח את בני ישראל (פרשתנו ח, ד (צפרדע). שם, כא (ערוב). בא י, ח (ארכה)), אמנם, רק במכת ברד מצינו שהודה פרעה הודאה כללית על צדקת ה' ועל רשעת עצמו, ואמר "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" (פרשתנו ט, כז). ויש לעיין בדבר, מדוע דווקא מכת ברד הביאתו לידי הודאה ברשעתו ובצדקת השי"ת?

במצרים חסר הגילוי האלוקי שע"י הגשמים

מצרים הייתה ארץ טובה ומשובחת ביותר, וכפי שנאמר "כגן ה' כארץ מצרים" (לך יג, י).

לקראת שבת

יא

והיתרון בפי' הב', דהנה במה שנותן המטר תלוי באויר (למרות טבע ירידתו) עד בוא זמן המטר במצרים, שהוא לעתים רחוקות ביותר (רש"י ויגש מז, י) - גדולה מידת הנס (במקום ובזמן) יותר מבסילוק המטר מן העולם ברגע אחד ובוזה תם הדבר, וא"כ קשה מצד הכלל (ראה דרשות הר"ן ד"ח הקדמה הא') "קוב"ה לא עביד ניסא למגנא", לאיזה צורך היה נס גדול ולא די בפעולה שיחדול להיות "מטר" כפי' הב' ובוזה יתום הנס ההכרחי.

איברא, דגרסי' בתענית כה. "גמירי, [משמאי] מיהב יהבי משקל לא שקלי (בתר דיהבי. רש"י), פירוש, דאם כבר ניתן דבר מלמעלה, כלומר שהדבר נוצר ונעשה למציאות בעולמנו זה - אין נוטלים אותו מלמעלה בחזרה, היינו שאין מפקיעים ממנו את קיומו ומציאותו. ולהכי כאשר באופן יוצא מן הכלל (כמו בנס הב') שאירע במעשה דר' חנינא בן דוסא בש"ס שם), ניטל מלמעלה דבר לאחר שניתן, נכנס הדבר בגדר נס מופלא וגדול ביותר. ומעתה נמצא בהיפוך, דדוקא נטילת המטר לגמרי וביטול מציאותו (כפירוש הב') הן נס מופלא וגדול יותר מאשר השארו תלוי בחלל העולם שלא ע"פ טבע (כפירוש הא'). ואף שע"פ כללי הטבע שבעולם נמצא, כנ"ל, שבמאורע ד"לא הגיע" מתגלה נס מופלא יותר, מ"מ, מצד סדר ההנהגה דרחמנא ("משקל לא שקלי"), הרי נטילת המטר לאחר הבראו היא פלא גדול יותר מהשארו תלוי - כאשר הוא עודנו במציאותו. ומעתה נימא איפכא, דדוקא משום "לא עביד ניסא למגנא" הקושי הוא בפירוש הב' שהנס בו גדול יותר ע"פ כללי שמאי, והוא למגנא.

אמנם, עדיין אין לומר דהצדק מוחלט עם פי' הא' (ואלמלא כן היה רש"י מסתפק

"הגיע" או "הוצק" ונשפך, ובוזה יתפרש שכוונת הכתוב היא שלא הגיע או לא הוצק ונשפך לארץ (דלפ"ז אין מובנת אריכות לשונו, וכן מהו שהביא חבר לפי' הב' מכתוב דמיירי בהתכת כסף דוקא, דהתם ההתכה הוא ל' המסה ושינוי מבלתי נוזל לנוזל, וטפי הו"ל להביא דוגמא מכתובים דמיירי בדומה להכא, בשפיכת דבר שהוא נוזל מעיקר, שנקטו נמי בל' "התכה" - שמואל-ב כא, י. איוב ג, כד; והתם יתפרש נמי כהכא ד"התכה" היינו שפיכה (ולא המסה). ותו, למה לא נסתפק רש"י בפירוש אחד העולה יפה בפשט, כדרכו בזה), אלא רצה בדבריו לבאר יותר תוכן המאורע המתואר בכתוב, דהנה בעצירת מטר בדרך הרגיל ע"פ הטבע טיפות המטר המצויות כבר באויר, שנעשו כבר למציאות "מטר", יורדות עד לארץ, אבל מאחר שבנדוד"ה התפלל משה לעצירת הברד תוך כדי ירידתו, ומאידך מובן שתיכף כשנתקבלה תפילתו נפסקה המכה לאלתר, דרוש ברור בהבנת הכתוב מה אירע לטיפות המטר שהיו באמצע דרכן. וע"ז הביא ב' ביאורים איך השמיענו הכתוב בלשונו תוכן המאורע, ובכל אחד מהביאורים יתרון על זולתו (וכידוע שדוקא בכה"ג דרכו של רש"י להביא ב' פירושים), כדלהלן, דלפי' אחד "לא הגיע", היינו שהיה נס חדש דאף אותן שבאויר נעמדו במקומן ולא המשיכו ירידתן (עד בוא עת המטר, כבפשטות, אבל עיי' ברכות נד:), ולפי' שני "לא הוצק", היינו שאף שכבר נעשו טיפות אלו באויר למציאות של מטר ונוזל, שוב חזרה ואבדה מהן תכונה זו וחדלו מלהיות דבר הניצוק (ולהכי הביא הדוגמא דהתכת כסף דוקא, למימרא דכאן היתה פעולת שינוי הפוכה מהמסה - לא נתן - שנשתנה הנוזל לדבר בלתי נוזל, וק"ל).

בענין "גמירי משמיא משקר לא שקרי"

יתלה ב' פירושים ברש"י פרשתנו לענין אופן עצירת הברד – בחקירת האחרונים לענין כללים שנוכרו בלשון "גמירי", אם הוא הלכה למשה מסיני והיו כדאורייתא או שהוא בקבלה מרבתינו והיו כדרבנן

בכמה כללים והלכות בש"ס מצינו שנאמרו בלשון "גמירי" (כגון הדין "גמירי מעלין בקודש ואין מורדין" המובא בשד"ח שבסמוך), וחקר בזה בעל השדי חמד (כללים ג, מז) "גמירי, כי אתמר בש"ס האי לישנא נראה מדברי הרב ארעא דרבנן במערכת המ"ם אות שפ"ה דאינו אלא מדרבנן. . ולעומת זה נראה מדברי הרב מוהרח"ך רפאפורט בשו"ת מים חיים חיו"ד סי' מ"ט דכל גמירי הוא הלכה למשה מסיני...". פירוש דיש לדון האם הלשון "גמירי" משמעו שהוא מקובל אצלנו למשה מסיני וחמור כדינא דאורייתא, או שהוא מסורת מפי חכמים וכחו רק כדינא דרבנן. עיי"ש שהאריך בראיות מכל הש"ס לכאן ולכאן.

ונראה לבאר בדרך חידוש דמצינו לתלות בחקירה זו – ב' דרכים שהזכיר רש"י בפרשתנו גבי נס הברד. דעל הפסוק "ומטר לא נתן ארצה", גבי עצירת מכת ברד", פירש רש"י ב' פירושים לתיבות

"לא נתן": "לא הגיע, ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ, ודומה לו ותתך עלינו האלה והשבעה דעזרא (דניאל ט, יא), ותגיי עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (באה משורש) כהתוך כסף (יחזקאל כב, כב), לשון יציקת מתכת. ורואה אני את דבריו (וראיה לדבר) כתרוממו: ויצק (ויקהל לו, לו. ועוד) ואתיך, לצקת (פקודי לח, כז) – לאתכא. אף זה לא נתן לארץ – לא הוצק לארץ". היינו, דלפירוש הראשון "נתן" משמעו "הגיע", והוספת הכתוב ("לא נתן) ארצה" היינו שגם טיפות המטר שכבר היו מצויות אז באויר לא הגיעו אל הארץ, כי נפסקה המכה. ולפירוש הב' "נתן" הוא מלשון "התכה", ומשמעו הפיכת דבר למציאות נוזל, לדבר הנשפך והניצוק (כמו "הצקת מתכת" אלא שכאן נעשה הנוזל מן האד), וכאן לא הפך עוד האד לנוזל כי נפסקה המכה.

ויובן בהקדים, די"ל שלא בא רש"י רק לדון בפירוש התיבה "נתן", אם משמעה

לקראת שבת

וכן אמרו בגמרא (כתובות קיב, א) שחוץ מארץ ישראל, "אין לך מעולה בכל הארצות יותר מארץ מצרים".

אך חיסרון גדול הי' במקור פוריותה של אדמת מצרים. המים המשקים את האדמה לא באו מן הגשמים, אלא על ידי מי הנילוס, וכפי שכתב רש"י (ויגש מז, י) "שאיין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה". ומצינו גם שהכתוב עצמו מדגיש את החיסרון הזה של ארץ מצרים: כאשר מדבר במעלת ארץ ישראל, אומר הכתוב שהיא "לא כארץ מצרים" ששותה מן הנילוס, אלא "למטר השמים תשתה מים" (עקב יא, יא).

ובכדי להבין את משמעותו הרוחנית של חיסרון זה, יש להקדים ולבאר תחילה את המשמעות הרוחנית של ירידת הגשמים:

הגשמים אינם יורדים מלמעלה למטה, אלא אם כן עלו תחילה מלמטה למעלה. וכך כתוב בפרשת בראשית (ב, ו), שירידת הגשמים תלוי' במה ש"אד יעלה מן הארץ", ורק אז יכול להיות "והשקה את כל פני האדמה" (ראה תענית ט, ב. לקוטי תורה האזינו עג, א. ספר המאמרים תרל"ז ח"ב עמ' תקנד ואילך).

בכך רמזו יסוד גדול בהנהגת השי"ת את העולם, שכל השפעה והמשכה מגיעה לעולם על ידי עבודת האדם. בכדי שתהי' "אתערותא דלעילא" – התעוררות והשפעת שפע מאת השי"ת, יש להקדים תחילה "אתערותא דלתתא" – התעוררות האדם ועבודתו את קונו.

יסוד נוסף טמון בעניין ירידת הגשמים, שאין העולם מתנהל מעצמו ח"ו, אלא ההשפעות באות לעולם מאת השי"ת מן השמים. בכדי שהאדמה תוליד ותצמיח, צריך לירד תחילה "הגשם והשלג מן השמים" (ישע"ה נה, י), וזהו רמז על כך שכל ההשפעות באות מאת השם מן השמים.

אמנם, במצרים, הי' העלם והסתור על הקדושה: היא נקראת "ערוות הארץ" (מקץ מב, ט. וראה קהלת רבה פ"א, ד), הכתוב מזהיר במיוחד מפני תועבותי' (ראה אחרי יח, ג-כו), והדבר רמזו גם בשם "מצרים", מלשון מייצר והגבלה על אור הקדושה.

והחושך שהי' במצרים על אור הקדושה התבטא גם בכך שלא הי' שם גשם מן השמים, המורה על השפעה מאת השי"ת, בהקדמת עבודת האדם, אלא פוריות הקרקע באה מן הארץ, ממי הנילוס.

וממילא, הייתה נתינת מקום לטעות נוראה שאין צריכים לעבודת השי"ת, ואין צריכים להשפעה מאת השי"ת ח"ו. וכך אכן מצינו שפער פרעה את פיו לטעון: "לי יאורי" – "איני צריך לעליונים כי יש לי יאורי מספיק כל צרכי" (יחזקאל כט, ג ופרש"י).

המצרים אינם "חורשים" ו"מפררים" את עצמם

עניין הכפירה שבמצרים מתבטא גם בכך שחסר שם עניין החרישה:

בכל מקום השותה ממי גשמים, הרי בכדי שתצמיח הארץ צמחה, צריך להקדים את מלאכת החרישה. תכליתה של החרישה היא לפרר את גושי האדמה הגדולים והקשים, ורק אז תוכל האדמה להפיק פירותי'.

משמעותה הרוחנית של החרישה, הוא עניין הביטול והשפלות שצריך האדם לחוש כלפי שמיא. האדם צריך לידע שהוא ברי' קטנה שפלה לפני אדון כל העולם, והוא צריך לעובדו ית', ורק אז יקבל את השפע מן השמים. ביטול זה נרמז במלאכת החרישה שהיא ריסוק וטחינת רגבי האדמה, וכך צריך האדם "לרסק" ו"לטחון" את הרגשת מציאותו העצמית.

אמנם, בארץ מצרים אין צריכים לחרישה. ידוע שכאשר הנלוס עולה, הוא מעלה עמו עפר פורה וטוב, הנשאר על פני השדות, והתבואה גדלה בתוך בוץ זה, עד שאין צריכים לחרישה כלל. וכמו כן ברוחניות, בארץ מצרים חסר עניין הביטול וטחינת המציאות העצמית. וכך עומד פרעה וטוען שמצרים אינה צריכה להשפעות מלמעלה ח"ו.

יבוא הגשם וייהפך לברד

וזהו תוכנה של מכת הברד:

עניינו של הברד הוא גשם שקפא והפך לקרח. במכת ברד מוכיח השי"ת לפרעה שההשפעות כולן באות מלמעלה, שזהו עניין הגשם. ואם בארץ מצרים אינם מאמינים בהשפעות אלו רח"ל, תבוא השפעת הגשם עצמה ותיהפך לברד שיכה ויעניש אותם.

ועל כן מצינו שתחילת ירידת הברד הייתה באופן של גשם. נאמר בפסוק "וימטר ה' ברד" (פרשתנו ט, כג), ודרשו חז"ל (ילקוט שמעוני עה"פ רמז קפו) "בתחילה מטר וכשירד נעשה ברד". כי תכלית עניין הברד היא להוכיח למצרים את ירידת השפע מלמעלה, ולכן הברד התחיל כגשם, וכאם אינם מודים, הנה השפעה זו גופא תבוא באופן של "מכה".

הקריירות לזולת היא מהרתיחה דאהבת עצמו

בברד גופא היו גם קרח וגם אש, ולא בכדי ה' הדבר, אלא מידה כנגד מידה:

כאשר האדם מתנהג בשפלות, כאותם מים היורדים ממקום גבוה למקום נמוך (ראה תענית ז, א בנוגע לתורה), אזי גם השפע הבא עליו מלמעלה הוא באופן של גשם ומים היורדים.

אמנם, המצריים היו מרגישים מציאות עצמם, "לי יאורי", והרגשה זו מביאה את האדם לאחד משני נגעים: א. הוא "קר" בתכלית, אינו מרגיש בזולתו, ואין השני נוגע לו כלל. ב. הוא שקוע בחמימות גדולה בענייני עצמו ואין בו שום מקום למציאות הזולת.

ועל כן הגשם היורד נתהפך לברד של אש ושל קרח, כנגד שני נגעים אלו: הקריירות למציאות הזולת - קרח, והחמימות רק בענייני עצמו ותאוותיו - אש.

ובאמת, גם הקריירות לענייני הזולת מקורה בחמימות ואהבת עצמו, ועל כן יש דעה שם במדרש (שה"ש רבה פ"ג, יא), שהיו "צלוחיות של ברד מלאות אש". והיינו, שגם אם נראה בחיצוניות שזהו רק ברד של קריירות, שהאדם נראה קר לגמרי לזולתו, הנה מקור הקריירות וסיבתה ופנימיותה הוא מה שהוא "מלא אש" של חמימות ואהבת עצמו.

ועל כן, דווקא במכה זו, הייתה שבירת כללות הנהגת וטעות ארץ מצרים. הברד הוכיח את כסילות ההנהגה של "לי יאורי", ו"איני צריך לעליונים". ואזי הוכרח פרעה להודות ש"אני ועמי הרשעים", ו"ה' הצדיק".

פנינים

זדוש ואגדה

"דם" ו"צפרדע" בעבודת האדם

הנה אנכי מכה במטה אשר ביד
על המים אשר ביאר ונהפכו לדם
(י, י)

אמרו חז"ל (פסחים קטז, ב): "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", ומבואר בזה בתניא (פמ"ז): "והיא יציאת נפש האלוקית ממאסר הגוף, משכא דחויא, ליכלל ביחוד אור א"ס ב"ה ע"י עסק התורה והמצוות".

וכמו שהיציאה ממצרים התחילה ע"י עשר המכות, כמו"כ הוא בעבודת האדם, שתחילת היציאה ממאסר הגוף הוא ע"י ענין עשר המכות בעבודה, וראשיתן - מכת דם ומכת צפרדע:

מכת דם היא הפיכת מי היאור לדם. והנה, החילוק בין מים לדם הוא, שטבע המים הוא קר ולח, ואילו דם מורה על חיות וחמימות, כי "הדם הוא הנפש" (ראה יב, כג). וזה ענינה של מכת דם בעבודת האדם - שבירת הקריירות בענייני קדושה, והכנסת חיות וחמימות בעבודת ה' במקומה. ומכה זו היא הראשונה, כי הקריירות לענייני קדושה היא היסוד לכל העניינים המנוגדים לקדושה.

לאח"ז באה מכת צפרדע, שתוכנה הוא להיפך ממכת דם, כי הצפרדע היא בריית המים (שמו"ר פ"י, ג) ונכנסה בתנורי המצרים לקררם. וזהו תוכנה של מכה זו בעבודת האדם - לקרר ולבטל את החיות והחמימות בענייני העולם הגשמי והחומרי.

וב' ענינים אלו הם תחילת העבודה, שעל ידם יצא האדם מה"מצרים" שלו, ממצריו ומהגבלותיו.

האם תמיד "המתחיל במצוה אומרים לו גמור"?

וַיֵּט אֱהֱרָן אֶת יָדוֹ גַּם וַתֵּעַל הַצִּפְרַדֵּעַ
צִפְרַדַּע אַחַת הִיְתָה וְהָיוּ כִכְנֵי אוֹתָהּ
וְהָיָא מִתּוֹת נִחְלִים נִחְלִים
(ה, ב. רש"י)

מזה שהעלה אהרן רק צפרדע אחת, ושאר הצפרדעים יצאו ממנה על ידי המצרים, יש ללמוד הוראה בדרכי עבודת ה':

הורו חז"ל: "המתחיל במצוה אומרים לו גמור" (ראה פרש"י עקב ח, א ע"פ תנחומא שם ו. ובכ"מ). ולכן, אם יש לאדם ספק אם השלים את כל המצוה, עליו להוסיף ולהשתדל עד שידע ברור שגמור את המצוה.

אמנם כל זה במצוות שאין חשש להוסיף בהן יתר על החיוב, כמו מצות צדקה וכדומה, אבל אם המצוה היא להעניש וכיו"ב - הרי זה להיפך, שאם יתכן שכבר השלים את המוטל עליו, אסור לו להוסיף ולעשות יותר. וכדמצינו בעונש מלקות, שלכמה דעות (ראה מכות כב, ב. רמב"ם הל' סנהדרין רפ"ז (ובנו"כ שם). ועוד) החסירו חכמים ממנין המלקות האמור בתורה, כדי שלא יעבור על "פן יוסיף" (תצא כה, ג).

ולכן היתה מכת צפרדע באופן שאהרן העלה צפרדע אחת בלבד, ללמדנו שבעניינים כגון דא אין מקום להדר ולגמור את המצוה, אלא יש להיזהר שלא לעשות יותר מכפי הנדרש.